

محله سنگلج

سازمان زیباسازی شهر تهران

دفتر پژوهشهای فرهنگی

سازمان زیباسازی شهر تهران

سازمان زیباسازی شهر تهران

خیابان ولیعصر، بالاتر از میدان ونک، خیابان شهید علیرضا دامن افشار، شماره ۵۵،

تلفن: ۳-۴۸۱۰۴۸۸۸۰۰ نامبر: ۸۸۷۸۵۳۳۲

www.zibasazitehran.ir

با همکاری دفتر پژوهشهای فرهنگی

تهران، خیابان کریمخان زند، خیابان ایرانشهر شمالی، نبش کوچه یگانه، شماره ۲۲۹

پستی: ۱۵۸۴۷۳۶۹۱۳ تلفن: ۸۸۸۲۱۳۶۴۴ دورنگار: ۸۸۳۰۲۴۸۵

www.iranculturestudies.com

www.Lahzeh-ketab.com

• محله سنگلج

- نویسنده: سهراب سروشیانی
- ویراستار: دکتر اسکندر مختاری
- ویراستار: سارا مردوخ
- طرح و صفحه‌آرا: فریده داورزنی
- چاپ: نقش ایران • چاپ اول: ۱۳۹۰

همه حقوق محفوظ است.

ISBN: 978-964-379-232-9

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۳۷۹-۲۳۲-۹

سروشیانی، سهراب، ۱۳۳۹-

محله سنگلج / سهراب سروشیانی؛ [به سفارش] سازمان زیباسازی شهر تهران. - تهران: دفتر پژوهشهای فرهنگی، ۱۳۹۰.

۳۶ص: مصور (رنگی). - (تهران پژوهی؛ ۱۹)

ISBN: 978-964-379-232-9

فهرست‌نویسی براساس اطلاعات فیبا

۱. محله‌ها - ایران - تهران. ۲. سنگلج. الف. سازمان زیباسازی شهر تهران. ب. دفتر

پژوهشهای فرهنگی. ج. عنوان.

۱۳۹۰ س ۴ ۲۰۷۹/هـ DSR

۹۵۵/۱۲۲

۲۳۲۲۳۵۴

کتابخانه ملی ایران

فهرست مطالب

۷	■ مقدمه
۹	■ تاریخچه مختصر تهران و تحولات شهری آن
۱۳	■ تاریخ تحولات شهری محله سنگلج
۲۵	■ حدود محله
۲۷	■ سنگلج در دوران معاصر
۳۰	■ تحولات ساختاری محله در دوره‌های مختلف
۳۷	■ آثار تاریخی و نشانه‌های شاخص محله در وضعیت کنونی
۳۸	■ وضعیت عمومی بافت شهری محله در حال حاضر
۴۰	■ منابع

از میان محله‌های پنج‌گانه شهر تهران که در محدوده حصار صفوی شهر قرار دارند محله سنگلج از جهت پیوستگی جریان حیات مدنی و سرزندگی شهری، در وضعیت مناسب‌تری نسبت به سایر محله‌های ارگ، بار، عجلان و چاله‌میدان قرار دارد. پایداری سکونت و وجود ساکنان قدیمی عمده این عامل سرزندگی و نشاط شهری در این محله تاریخی شهر تهران است. تعدد آثار و نشانه‌های تاریخی که حاصل تداوم سکونت در این محله از شهر است، سبب تمایز این بخش از مرکز تاریخی شهر تهران از سایر بخش‌ها شده است. گذرها و معابر تاریخی، بازارچه‌ها، مساجد و مدارس، آب‌انبارها، کاروانسراها و تکیا در کنار خانه‌های قدیمی متعدد به عنوان نشانه‌هایی از گذشته کلانشهر تهران سبب تمایز سنگلج از دیگر محله‌های شهر است.

از دیگر عوامل شاخص در محله سنگلج مربوط به سبب تمایز از بناها و آثار شاخص تاریخ معماری ایران است. این آثار که بیشتر در بخش شمالی محله استقرار دارند، عمدتاً مربوط به دورانی از تحولات معماری و شهرسازی تهرانند که از آن به عنوان دوران آغاز مدرن یاد می‌شود. رک شهر، سازمان بهزیستی، بانک کشاورزی (وزارت آبادانی و مسکن سابق)، شهرداری تهران، تئاتر سنگلج، زورخانه شهید فهمیده، ورزشگاه تختی، در کنار تعدادی از خانه‌های دوران تحول تکمیل‌کننده ردیف تحولات معماری تهران از دوره سنت تا دوره مدرنند. وجود بدنه‌های شهری مربوط به خیابان‌کشی‌های آغاز سده معاصر در خیابان‌های وحدت اسلامی (شاپور)، ۱۵ خرداد (بوذرجمهری)، خیام و مولوی و وجود دو میدان تاریخی مربوط

به آغاز سدهٔ معاصر که حاصل طرح‌های آماده‌سازی شهری برای عبور و تردد خودرو در تهران است با نام‌های حسن‌آباد (پهلوی) و وحدت اسلامی (شاپور) سبب شده است. حس تعلق به تاریخ و هویت شهری به هنگام حضور و گذر از محلهٔ سنگلج در ذهن مخاطب بیدار شود.

تداوم حیات مدنی در محلهٔ سنگلج سبب شده نام و جایگاه گروهی از مشاهیر و رجال تهران در محله پایدار گردد؛ از میرزا یوسف مستوفی‌الممالک و دوستعلی خان معیرالممالک که هر دو دارای مجموعه‌های باارزشی از بناهای عمومی (مسجد، مدرسه، گذر، سقاخانه و ...) در محله هستند و قوام آن را به آصف‌الدوله با بازارچه‌هایی به همین نام از دوران قاجار تا صائب‌ناما دورهٔ مشروطه همچون شیخ فضل‌الله نوری و سید محمد طباطبائی که در محله در این محله نشان‌هایی برجای گذاشته‌اند. از مشاهیر دوران معاصر نیز کم نیستند رجالی که در این محله به دنیا آمده‌اند و در آن زیسته‌اند. پروفیسور محمود حسینی و جلال آل‌احمد در زمرهٔ نام‌آوران محلهٔ سنگلجند و نام و نشان آنان هنوز در محله باقی است. کلیسای گئورگ مقدس هنوز در محله باقی و محل راجعهٔ مسیحیان تهران است و نوانخانه‌ای دارد که از سالمندان تهرانی پذیرایی می‌کند. اینها عناصر هویت‌ساز محله‌اند که می‌توان به عنوان سرمایه‌های هویت شهری که در حال گسترش و توسعه و دگردیسی است، از آنها بهره برد.

علی‌رغم جایگاه تاریخی و ارزش‌های اجتماعی موجود در محلهٔ سنگلج، عدم شناخت از این سرمایهٔ شهری سبب شده است عوامل آسیب‌رسان همچون توسعه و گسترش بخش‌های تجاری بازار تهران در داخل محله و ضوابط ساخت و ساز مغایر با ارزش‌های تاریخی در کنار بی‌توجهی به نشانه‌های تاریخی بر آشفتگی جریان حیات مدنی در محله تأثیر بگذارند؛ به گونه‌ای که می‌توان گفت محله در مرحلهٔ یک پوست‌اندازی جدید قرار گرفته و تغییر چهره‌ای در راه است. گزارش پیش رو به معرفی سیمای تاریخی محلهٔ سنگلج می‌پردازد و هدف از آن معرفی ارزش‌ها و تثبیت چهرهٔ امروز آن با بیانی موجز و کوتاه است.

اسکندر مختاری